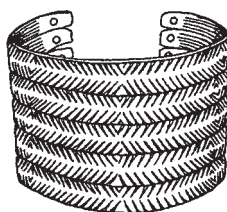

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

КАМ'ЯНА ДОБА УКРАЇНИ

Випуск 14

ДО 90-РІЧЧЯ І.Г. ШОВКОПЛЯСА

КИЇВ
ШЛЯХ
2011

УДК 902(477)
ББК 63.4 (Укр.)
К 18

К 18 Кам'яна доба України: Збірка наукових статей. – Вип. 14. – Київ:
Шлях, 2011. – 208с.
ISBN 978-966-650-

Черговий 14 випуск «Кам'яної доби України» присвячений 90-річчю від дня народження відомого українського археолога І.Г.Шовкопляса. Збірка містить статті з проблематики кам'яної доби – матеріали доповідей, прочитаних на Науковій конференції пам'яті вченого, проведений 7-8 квітня 2011р. у м.Києві спільними зусиллями відділу кам'яного віку та Археологічним музеєм ІА НАНУ. Розрахована на археологів, істориків та краєзнавців, усіх, кого цікавить первісна археологія.

ББК 63.4 (Укр.)

**Оргкомітет висловлює подяку Спільці археологів України
за сприяння в проведенні конференції та публікації її матеріалів**

Затверджено до друку Вченою радою Інституту археології НАН України

РЕДАКЦІЙНИЙ КОЛЕКТИВ

д.і.н., проф.	Залізняк Л.Л. (головний редактор видання)
к.і.н., с.н.с.	Манько В.О. (відповідальний редактор)
к.і.н., с.н.с.	Кухарчук Ю.В. (відповідальний секретар)
д.і.н., пр.н.с.	Степанчук В.М.
д.і.н., проф.	Гладких М.І.
д.і.н., проф.	Ситник О.С.
д.і.н., проф.	Мацкевий Л.Г.
д.і.н., проф.	Сапожников І.В.
д.і.н., проф.	Отрощенко В.В.
д.і.н., пр.н.с.	Чабай В.П.
к.і.н., с.н.с.	Кулаковська Л.В.
к.і.н., с.н.с.	Колесник О.В.

Рецензенти:

д.і.н.	Гладилін В.М.
д.і.н.	Клочко В.І.

Свідectво про державну реєстрацію засобів масової інформації КВ №8605 від 01.04.2004
Зареєстровано вищою атестаційною комісією при Кабінеті Міністрів України як фахове
видання в галузі археології.

С Інститут археології НАН України, 2011
С Видавництво «Шлях», 2011

ІВАН ГАВРИЛОВИЧ ШОВКОПЛЯС
1921 - 1997

ЗМІСТ

Залізняк Л.Л.	ІВАН ГАВРИЛОВИЧ ШОВКОПЛЯС – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ, МУЗЕЙНИК І ЗАХИСНИК ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ	6
Кулаковська Л.В.	ТРИ ДОЛІ ІВАНА ШОВКОПЛЯСА	9
<u>Шовкопляс І.Г.</u> , Пашкевич Г.О.	ДОБРАНІЧІВСЬКА СТОЯНКА	15
Пясецький В.К.	ДОДАТКОВІ ДАНІ ПРО АШЕЛЬСЬКЕ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ МЕДЖИБІЖ	20
Ігнатенко О.В.	НОВИЙ ЛЕВАЛУА-МУСТЬЄРСЬКИЙ КОМПЛЕКС У СХІДНОМУ КРИМУ КАРАБАЙ I, КУЛЬТУРНИЙ ШАР 2	27
Кротова О.О.	ЖИТЛОВІ ТЕРИТОРІЇ ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНИХ ПАМ'ЯТОК АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКИХ СТЕПІВ	36
Залізняк Л.Л., Нездолий О.І.	НОВА ПАЛЕОЛІТИЧНА СТОЯНКА КОРОБЧИНЕ-КУРГАН НА КІРОВОГРАДЩИНІ	43
Залізняк Л.Л., Ветров Д.О.	НОВА ГРАВЕТСЬКА СТОЯНКА ОЗЕРОВЕ НА КІРОВОГРАДЩИНІ	56
Матвіїшина Ж.М., Дорошкевич С.П.	РЕЗУЛЬТАТИ ПАЛЕОПЕДОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНИХ ПАМ'ЯТОК У БАСЕЙНІ ВЕЛИКОЇ ВИСІ	63
Кулаковська Л., Усик В., Езарте П., Рідуш Б., Герасименко Н., Проскурняк Ю.	ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОЇ СТОЯНКИ ДОРОШІВЦІ ІІІ	74
Рижов С.М., Степанчук В.М., Матвіїшина Ж.М., Кармазиненко С.П.	ПЛЕСНА – НОВА ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНА ПАМ'ЯТКА НА ВОЛИНО-ПОДІЛЬСЬКІЙ ВИСОЧИНІ	88
Кармазиненко С.П.	ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМПЛЕКСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ АРХЕОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	101
Демиденко Ю.Е.	МІКРОЛІТИ КОМПЛЕКСІВ ОРІНЬЯКУ СЮРЕНІ І ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ВИВЧЕННІ ВАРІАБЕЛЬНОСТІ ОРІНЬЯКУ ЗАХІДНОЇ ЄВРАЗІЇ	108

Ткаченко В.І.	ДО ПИТАННЯ ПРО НОСІЇВ ГРАВЕТСЬКИХ ІНДУСТРІЙ	115
Гладилін В.М.	ПРО ТАК ЗВАНІ «ЛИЧИНИ» В МИСТЕЦТВІ ПАЛЕОЛІТИЧНОГО ПОСЕЛЕННЯ МІЗИН	122
Яковлева Л.А.	МОБІЛЬНА СКУЛЬПТУРА МІЗИНА: ТИПОЛОГІЯ, ТЕХНОЛОГІЯ, ХУДОЖНЯ СТИЛІСТИКА	124
Гавриленко І.М.	ДОСЛІДЖЕННЯ ВАДИМОМ ЩЕРБАКІВСЬКИМ РЕШТОК ПАЛЕОЛІТИЧНОГО ЖИТЛА В ГІНЦЯХ: НЕЗДІЙСНЕНЕ ВІДКРИТТЯ	133
Главенчук А.В.	КУЛЬТУРНИЙ ШАР ПОСЕЛЕННЯ АНЕТІВКА 2 (за результатами дослідження північно-східної ділянки)	141
Леонова А.О.	СИРОВИННА БАЗА КІСТЯНОЇ ІНДУСТРІЇ ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОГО ПОСЕЛЕННЯ АНЕТІВКА II	149
Сніжко І.А.	МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ПЛЕЙСТОЦЕНОВОЇ ФАУНИ НА ХАРКІВЩИНІ: АРХЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	158
Манько В.О.	ДО ПИТАННЯ ПРО ХРОНОЛОГІЮ КРИМСЬКОГО СВІДЕРУ ТА ЙОГО ПОХОДЖЕННЯ	162
Піструїл І.В.	ДОСЛІДЖЕННЯ СТОЯНОК КАМ'ЯНОГО ВІКУ КАТАРЖИНО 1 ТА КАТАРЖИНО 2 НА ОДЕЩИНІ	172
Теліженко С.А.	ПІЗНІЙ МЕЗОЛІТ ЧИ НЕОЛІТ? ДО ПИТАННЯ НЕОЛІТИЗАЦІЇ СЕРЕДНЬОЇ ТЕЧІЇ БАСЕЙНУ СІВЕРСЬКОГО ДІНЦЯ	182
Ногін Є.В.	НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ЛИСОГУБІВСЬКОМУ ПОСЕЛЕННІ (до питання хронології та культурної приналежності неолітичних пам'яток Північної України)	189
Гаскевич Д.Л., Кіусак Д.В.	НЕОЛІТИЧНІ ЗНАХІДКИ МЕЛЬНИЧНОЇ КРУЧІ З ДОСЛІДЖЕНЬ А.В. ДОБРОВОЛЬСЬКОГО ТА КУЛЬТУРНО-ХРОНОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПАМ'ЯТКИ	198
Переверзєв С.В. Сорокун А.А.	ДОСЛІДЖЕННЯ НЕОЛІТИЧНОГО ПОСЕЛЕННЯ РОМАНКІВ 3 У 2009 РОЦІ	208

**Матвіїшина Ж.М.,
Дорошкевич С.П.**

**РЕЗУЛЬТАТИ
ПАЛЕОПЕДОЛОГІЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ
ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНИХ
ПАМ'ЯТОК В БАСЕЙНІ
ВЕЛИКОЇ ВИСІ**

**Matviyishyna Zh.M.,
Doroshkevich S.P.**

**RESULTS
OF PALEOPEDOLOGY
RESEARCH OF
LATEPALEOLITHIC
MONUMENTS
IN BASIN THE BIG WYSS**

За допомогою палеопедологічного методу, з широким застосуванням мікроморфологічного аналізу з'ясовуються питання генезису та стратиграфії верхньочетвертинних відкладів на пізньопалеолітичних стоянках в басейні р. Велика Вись. Особливу увагу звернено на генезис відкладів тих горизонтів, в яких виявлено крем'яний матеріал, з метою палеогеографічних реконструкцій природних умов часу проживання давньої людини на основі педологічних даних.

У 2010 році, за запрошенням зав. відділу кам'яної доби Інституту археології НАН України д. і. н. Л.Л. Залізняка, співробітниками відділу палеогеографії Інституту географії НАН України д. геогр. н. Ж.М. Матвіїшиною та м. н. с. С.П. Дорошкевичем були проведені палеопедологічні дослідження верхньочетвертинних відкладів на палеолітичних стоянках у басейні р. Велика Вись. Метою проведених досліджень було з'ясування питань генезису і стратиграфії відкладів, уточнення результатів попередніх досліджень та власне палеогеографічні реконструкції природних умов часу проживання давньої людини.

У басейні р. Велика Вись нами було досліджено три пізньопалеолітичні стоянки – Вись, Озерове та Коробчине, що знаходяться в Новомиргородському районі, Кіровоградської області. За сучасним фізико-географічним районуванням ця територія знаходиться в межах лісостепової зони, Подільсько-Придніпровського краю, Південнопридніпровської височинної області, з характерними для неї фізико-географічними умовами (Національний атлас України 2007). На стоянках були досліджені відклади голоценового (hl), бузького (bg), витачівського (vt) та удайського (ud) горизонтів, згідно стратиграфічної схеми розчленування четвертинних відкладів України (Веклич та ін. 1993). При палеогеографічних реконструкціях враховувалися результати більш широких досліджень з просторово-часової кореляції палеогеографічних умов четвертинного періоду для території України (Матвіїшина та ін. 2010) і

конкретно для Середнього Побужжя (Матвіїшина, Дорошкевич 2010). Палеопедологічні дослідження включали детальний макроморфологічний опис горизонтів різновікових відкладів на пізньопалеолітичних стоянках, відбір зразків та мікроморфологічний аналіз 35 шліфів із непорушеною структурою з генетичних горизонтів ґрунтів і лесів. Методика палеопедологічних досліджень детально описана в монографії М.Ф. Веклича, Ж.М. Матвіїшиної, В.В. Медведєва та ін. (Веклич та ін. 1979), тому ми не будемо зупинятися на цьому питанні. Лише відмітимо, що мікроморфологічний аналіз, на відміну від інших методів, які в основному використовують усереднені дані, надає можливість розглядати під мікроскопом зразки з ґрунтів у непорушеному стані, спостерігати природне співвідношення компонентів мікробудови, що неможливо виявити іншими методами. Окрім того, мікроморфологічний аналіз надає можливість виявити індивідуальні риси мікробудови відкладів, характерні для окремих стратиграфічних горизонтів (Матвіїшина 1982), та з'ясувати питання генезису відкладів, діагностуючи ознаки тих чи інших ґрунтоутворних процесів. У зв'язку з обмеженим обсягом публікації, ми не маємо змоги повністю висвітлити весь хід палеопедологічних досліджень, тому подаємо лише їх результати та висновки.

Стоянка **Вись** знаходиться за 1,3 км на північний-схід від с. Лікареве. Це унікальна палеолітична пам'ятка, на якій в одному культурному шарі знайдено крем'яні артефакти,

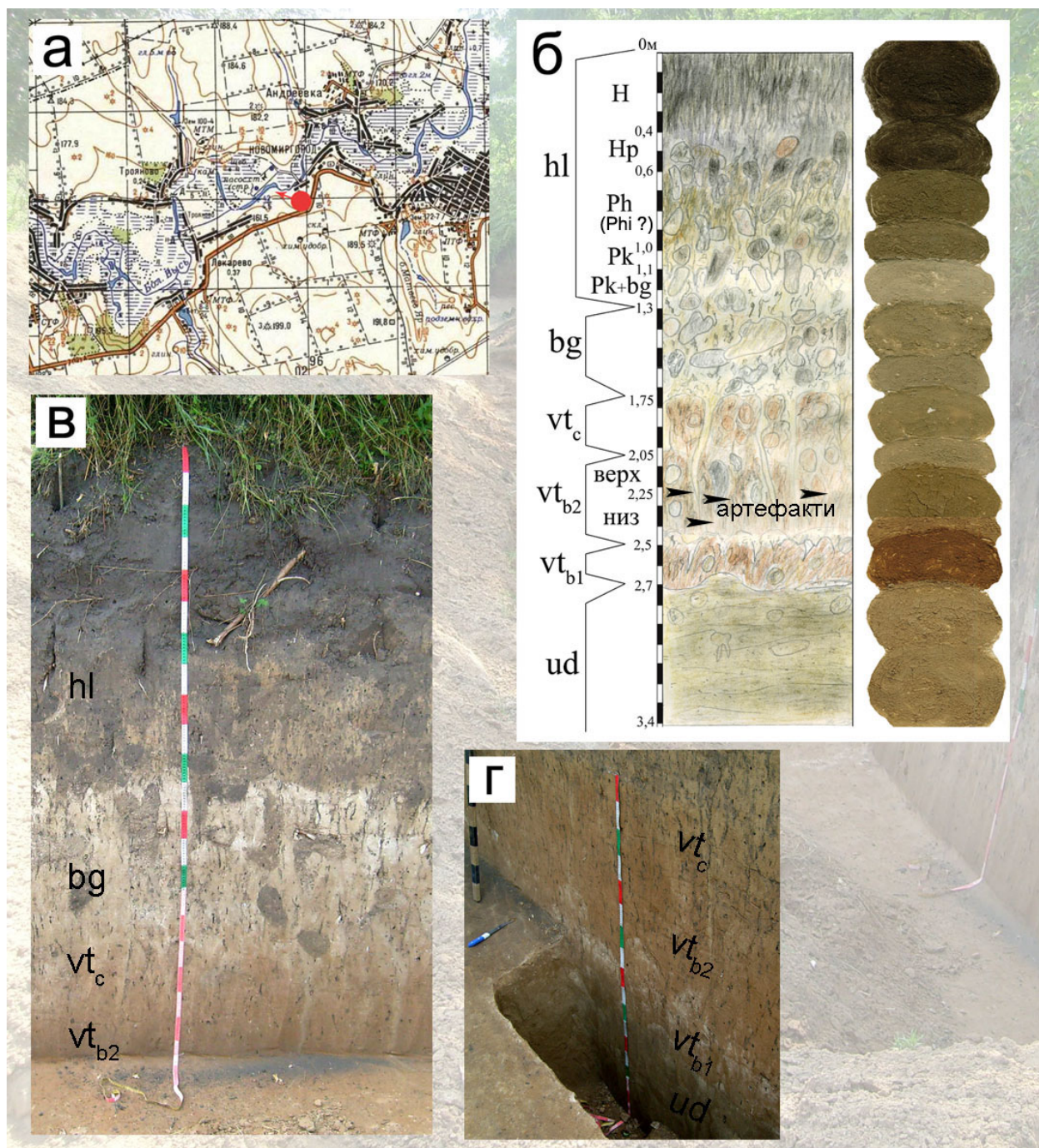

Рис. 1. Розріз плейстоценових відкладів на археологічній стоянці Вись: **а** - місце розташування розрізу; **б**) - зарисовка основного шурфа з стратиграфічним розчленуванням відкладів та примазками натурального матеріалу (за Ж.М. Матвіїшиною); **в** - фото основної розчистки з відкладами голоценового, бузького та витачівського горизонтів; **г** - фото витачівського та удайського горизонтів.

що поєднують властивості обробки крем'я верхньопалеолітичних культур селет та ориньяк з середньопалеолітичними (мікоксськими) традиціями (Залізняк та ін. 2008, Залізняк та ін. 2010). Вона розташована на лівому березі р.Велика Вись, на геоморфологічному рівні третьої надзаплавної тераси (прилуцько-удайської).

У 2008 році відклади стоянки були досліджені палеопедологічним методом, з використанням мікрморфологічного аналізу, Ж.М. Матвіїшиною та О.Г. Пархоменком (Матвіїшина, Пархоменко 2008). Нами, з метою уточнення стратиграфії та з'ясування питань генезису і палеогеоморфології відкладів, в межах стоянки досліджено основний шурф (рис. 1) та два додаткові (рис. 2).

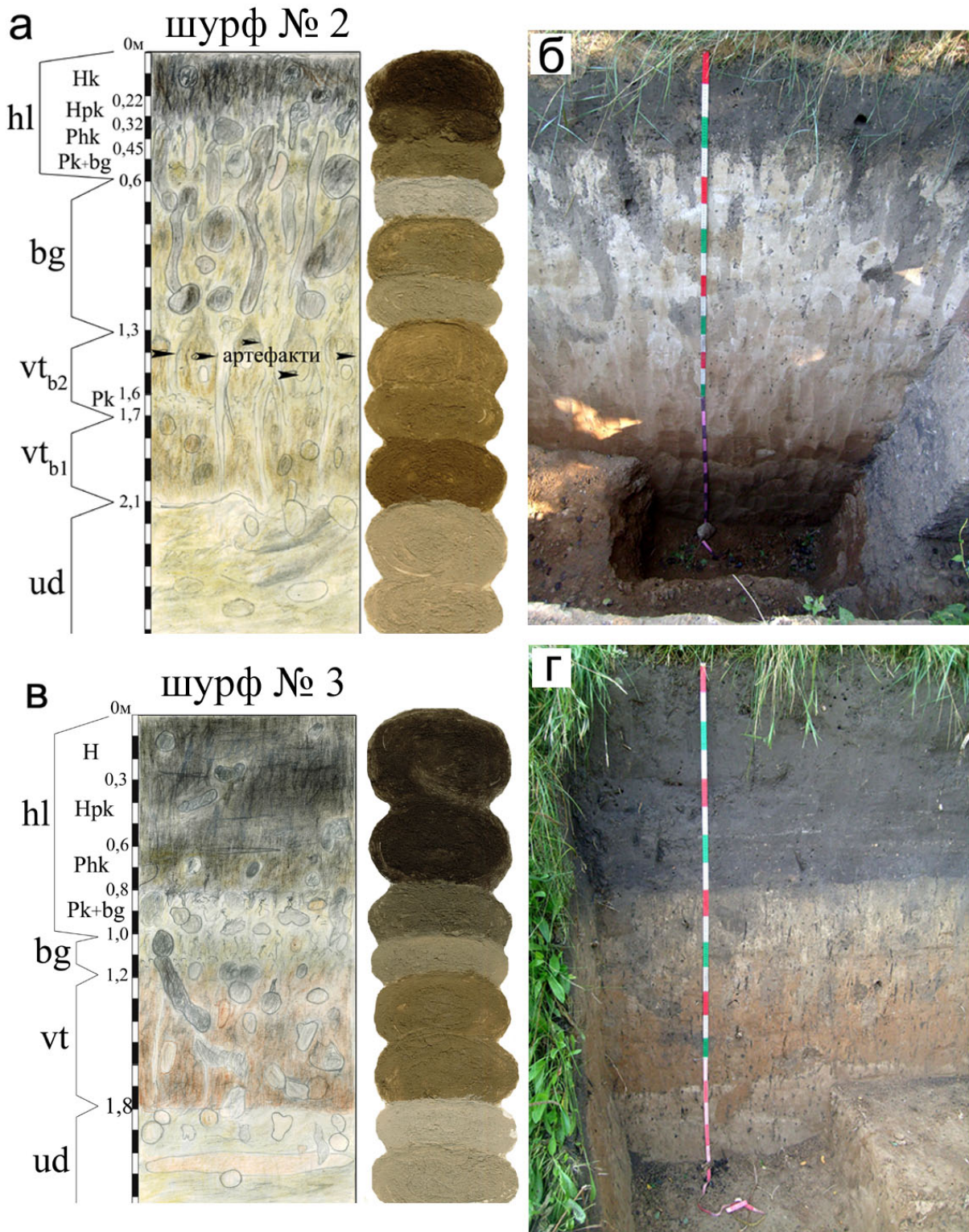

Рис. 2. Додаткові шурфи на стоянці Вись: **а, в** - польові зарисовки з стратиграфічним розчленуванням відкладів і примазками натурального матеріалу (за Ж.М. Матвіїшиною), **б, г** - фото шурфів

Сучасний (*голоценовий*) ґрунт вже був досліджений Ж.М. Матвіїшиною та О.Г. Пархоменком і визначений ними як лучний чи лучно-чорноземний, а результати палеопедологічного дослідження, в т.ч. мікроморфологічного, опубліковані (Матвіїшина,

Пархоменко 2008). Риси макро- та мікробудови голоценового ґрунту (глибока гумусованість профілю, відносна вилуженість маси від карбонатів та її добра агрегованість) вказують на його формування під вирішальним впливом біогенно-аккумулятивних процесів (гумусоутворення

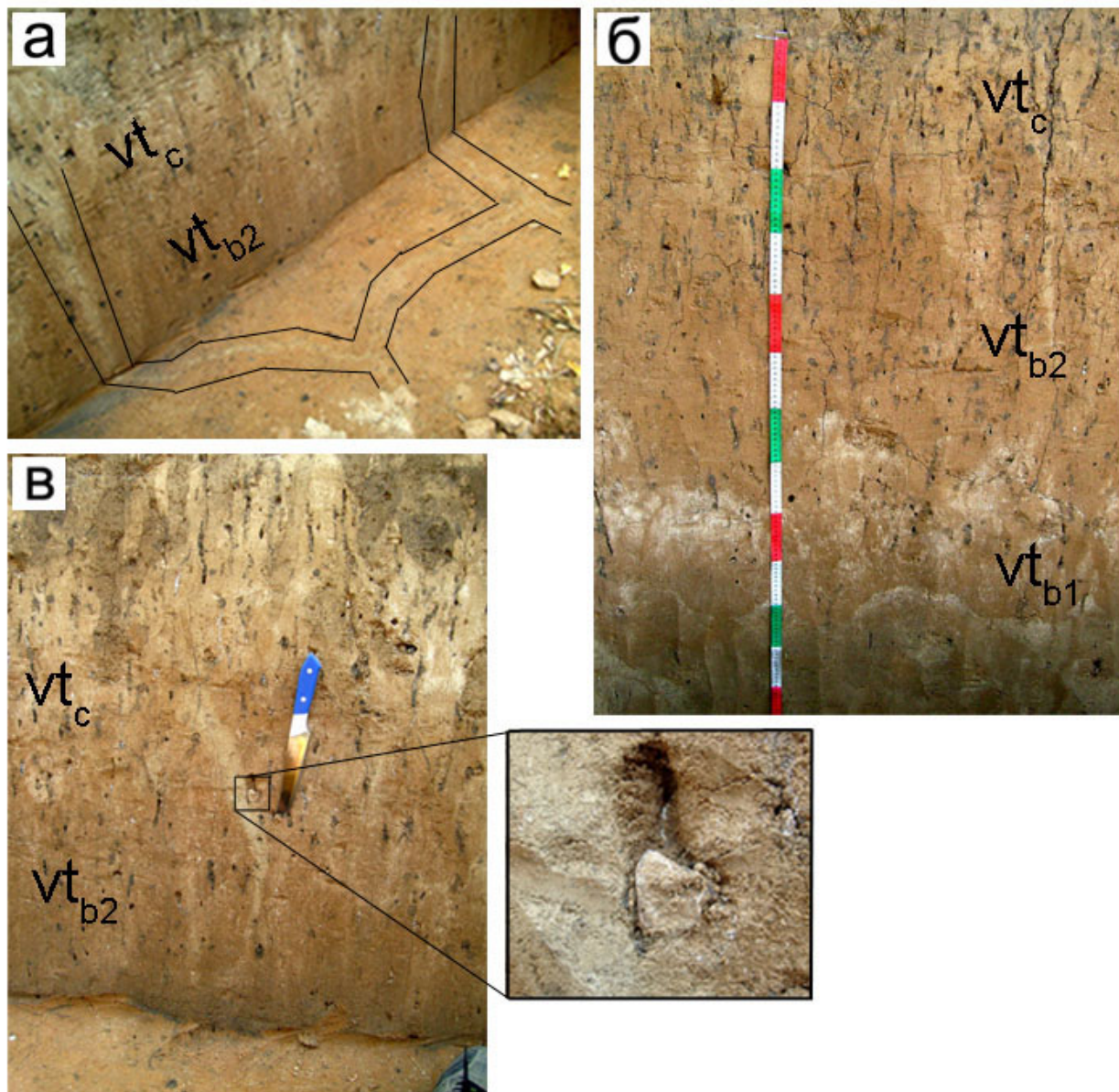

Рис. 3. Світа витачівських ґрунтів (фото): **а)** полігональні морозобійні тріщини, які розсікають витачівський горизонт; **б)** профіль ґрунтів витачівської світи; **в)** крем'яний артефакт в матеріалі ґрунту vt_{b2}

і гумусонакопичення), що підтверджує визначення сучасного ґрунту як *лучно-чорноземний*. У північно-західній стінці цього ж розкопу, в шурфі № 2, на відстані 5 м від основного шурфа, досліджено ґрунтовий профіль **чорнозему типового**, що є автоморфним ґрунтом для даної території.

Бузький горизонт представлений білясто-брудно-палевими лесоподібними суглинками, які сильно перетворені ґрунтовою фауною. Еолово-делювіальне походження лесоподібних суглинків вказує на їх формування протягом холодного етапу розвитку плейстоценової природи в умовах перигляціального клімату. Цей факт підтверджується ознаками кріогенних процесів: соліфлюкційними деформаціями та

морозобійними тріщинами, що зафіксовані в світі витачівських ґрунтів (рис. 3). Полігональна структура останніх чітко вказує на інтенсивні кріогенні процеси протягом бузького часу (рис. 3, а).

Макро- та мікроморфологічні дані дослідження світи **витачівських** ґрунтів вказують на специфічність природних умов часу їх формування. Карбонатність та мала потужність профілів витачівських ґрунтів вказують на їх степовий, а можливо, й сухостеповий генезис. Характер мікробудови (рис. 4-5) – у вигляді злитих блоків, всередині яких щільно упаковані нодульні стяжіння карбонатно-залізисто-глинистої речовини, вказує на контрастні, змінно-волого-посушливі умови, що сприяли сегрегації

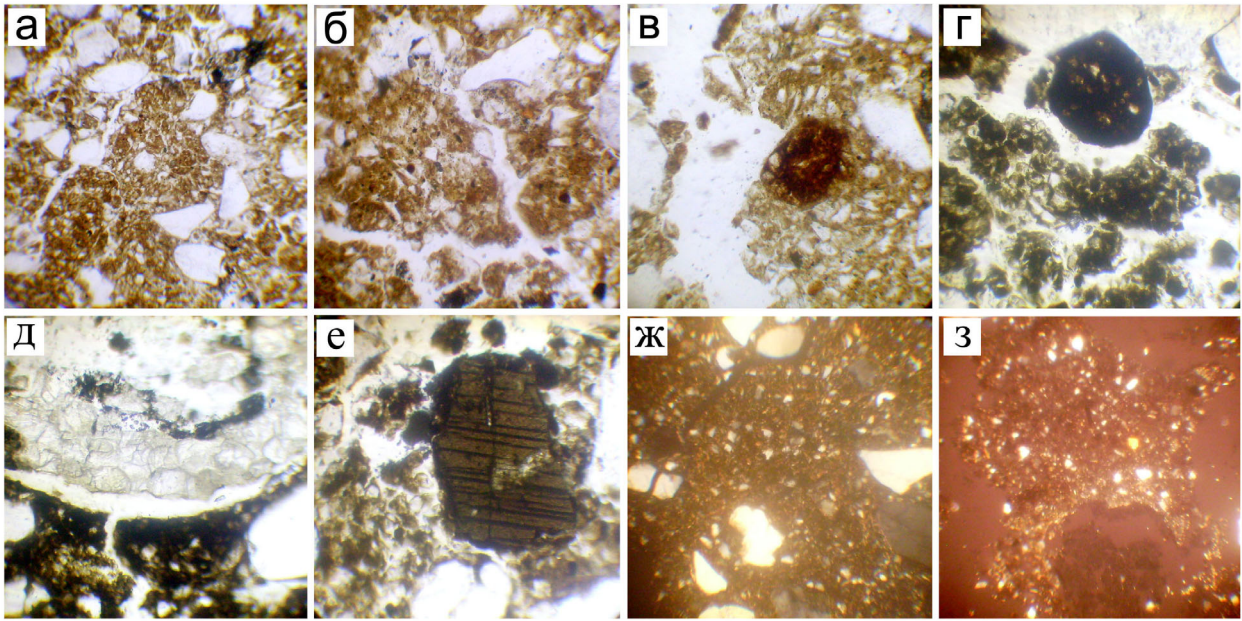

Рис. 4. Мікробудова ґрунту vt_{b2} на палеолітичній стоянці Вись: **а** - щільна мікробудова ґрунту; маса злита, карбонатна, оглинена та озалізнена /зб. 70, нік. II/; **б** - сегрегація органо-залізисто-глинистих речовин в межах окремих блоків, розділених порами-тріщинами у верхній частині ґрунту /зб. 140, нік. II/; **в** - залізистий мікроорштейн; каналовидна пора /зб. 140, нік. II/; **г** - округлий залізисто-мангановий мікроорштейн /зб. 140, нік. II/; **д** - мікроконцентрація крупнокристалічного кальциту в порі /зб. 140, нік. II/; **е** - вивітрене зерно мінерального скелету /зб. 140, нік. II/; **ж** - піщано-пилувато-плазменна мікробудова Pk горизонту /зб. 70, нік. +/; **з**) мікрокристалічний кальцит просочує плазму /зб. 70, нік. +/

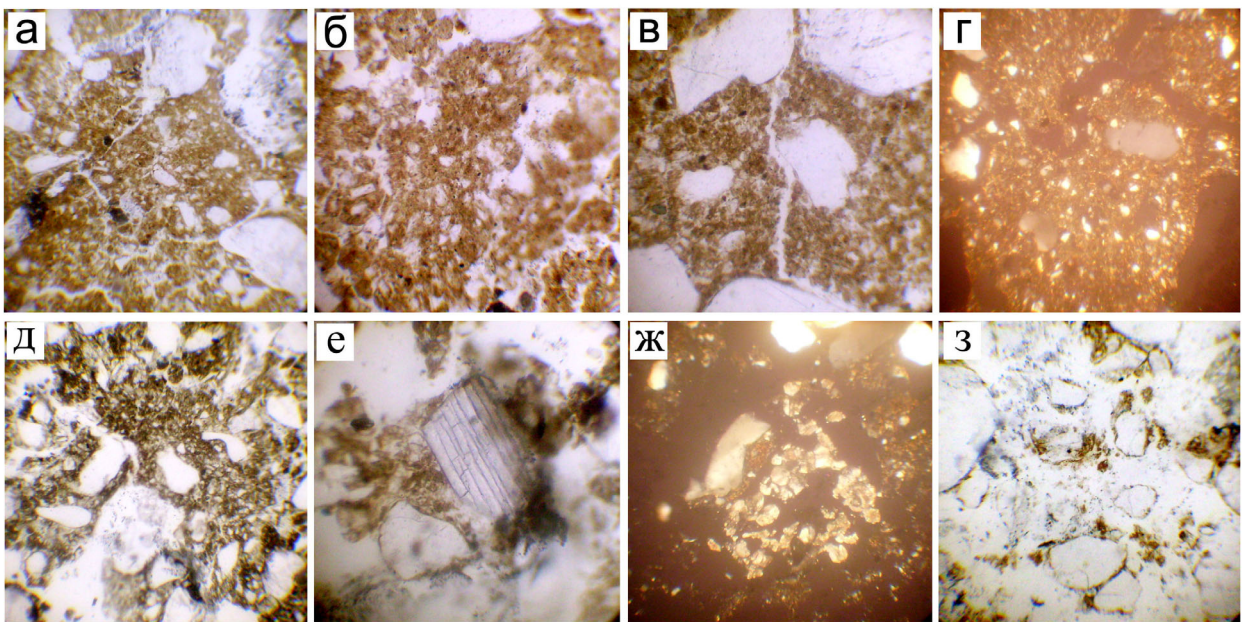

Рис. 5. Мікробудова витачівських ґрунтів з шурфа № 2: **а** - щільна мікробудова ґрунту vt_{b2} ; маса злита, карбонатна, оглинена та озалізнена /зб. 70, нік. II/; **б** - сегрегація карбонатно-залізисто-глинистої речовини у вигляді нодульних утворень /зб. 140, нік. II/; **в** - злиті блоки розділені порами-тріщинами у ґрунті vt_{b2} ; кутасті та обкатані зерна кварцу /зб. 140, нік. II/; **г** - цементация мікрокристалічним кальцитом пилувато-плазменної плазми в Pk ґрунті vt_{b2} /зб. 70, нік. +/; **д** - темно-бура залізисто-карбонатно-глиниста плазма ґрунту vt_{b1} ; піщано-пилувато-плазменна мікробудова /зб. 70, нік. II/; **е** - вивітрене зерно польового шпату /зб. 140, нік. II/; **ж** - концентрація дрібно- та крупнокристалічного кальциту у вигляді ланцюжків в порі-каналі ґрунту vt_{b1} /зб. 70, нік. +/; **з** - мікробудова супіщаного удайського алювію; обкатані піщані зерна кварцу /зб. 70, нік. II/.

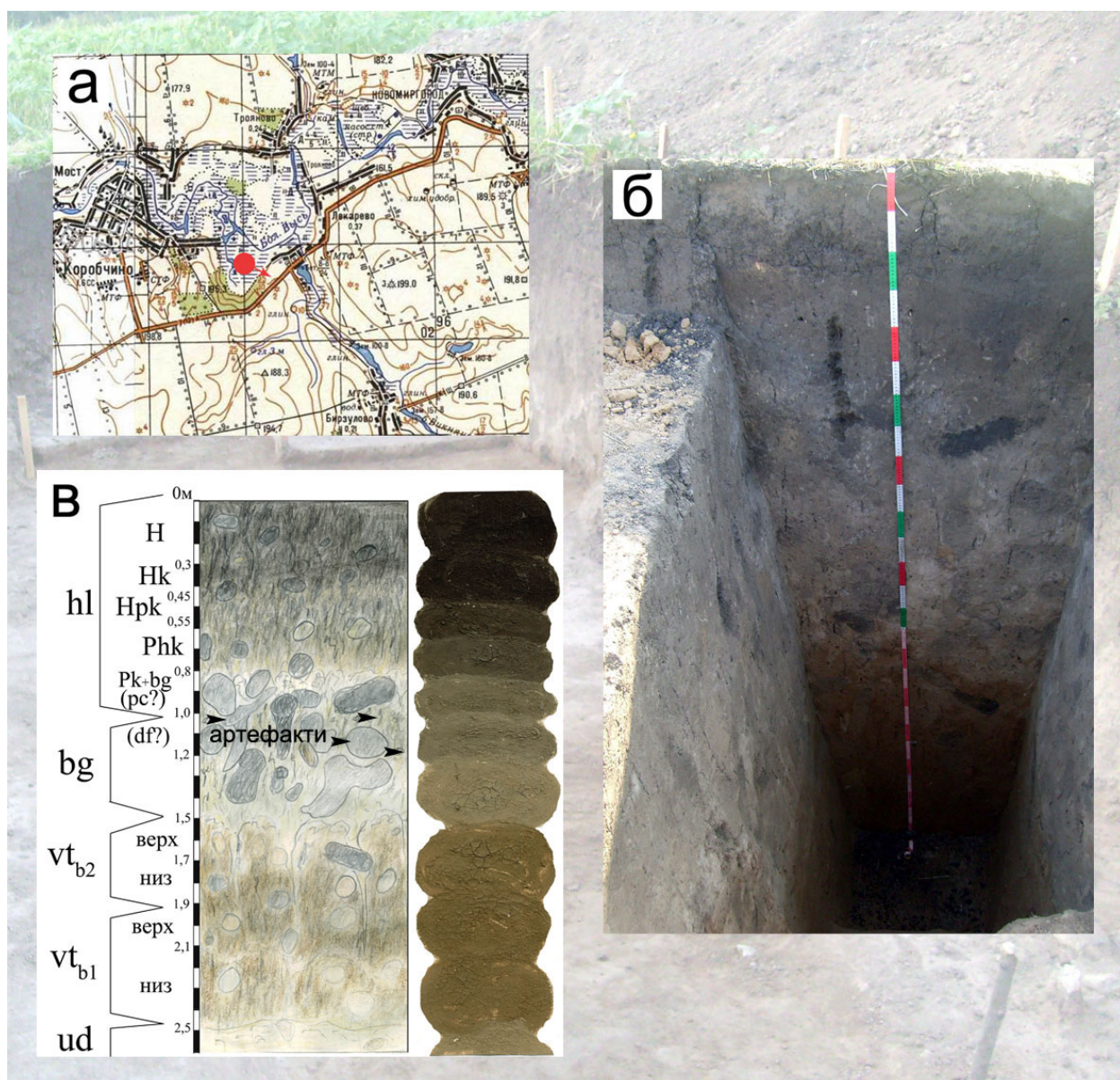

Рис. 6. Розріз плейстоценових відкладів на верхньопалеолітичній археологічній стоянці Озерове: **а** - місце розташування розрізу; **б** - фото профілю розчистки з відкладами голоценового, можливо, залишками причорноморського і дофінівського, а також бузького, витачівського та удайського горизонтів; **в** - польова зарисовка основного шурфа зі стратиграфічним розчленуванням відкладів та примазками натурального матеріалу (за Ж.М. Матвіїшиною)

глинистої речовини з колоїдних розчинів. Значна оглиненість, озаліженість та карбонатність маси, вивітреність зерен мінерального скелету свідчать про сприятливіші за сучасні умови для проходження процесів вивітрювання. Нами витачівські ґрунти визначено, як *дерново-бурий* ґрунт заключний стадії (vt₁), *бурий* ґрунт пізнього кліматичного оптимуму (vt_{b2}) та *темно-бурий алювіальний* ґрунт раннього оптимуму (vt_{b1}), який сформувався на субаквальних супіщано-легкосуглинкових відкладах прилуцько-удайської тераси.

Крем'яні вироби культурного шару селетського технокомплексу ранньої пори верхнього палеоліту, що датується Л.Л.Залізняком 30-34 тис. р. тому, залягали у верхній частині горизонту VtB-2, фіксуючи денну поверхню пам'ятки. Однак частина кременів по криогенним тріщинам потрапила як у вищий горизонт VtC, так і в низи VtB-2.

Стоянка **Озерове** (граветська традиція) знаходиться за 1 км на південний захід від с. Лікареве. Розріз розташований на місці давньої балки, на лівому березі р. Велика Вись, на пологому схилі межириччя північної експозиції.

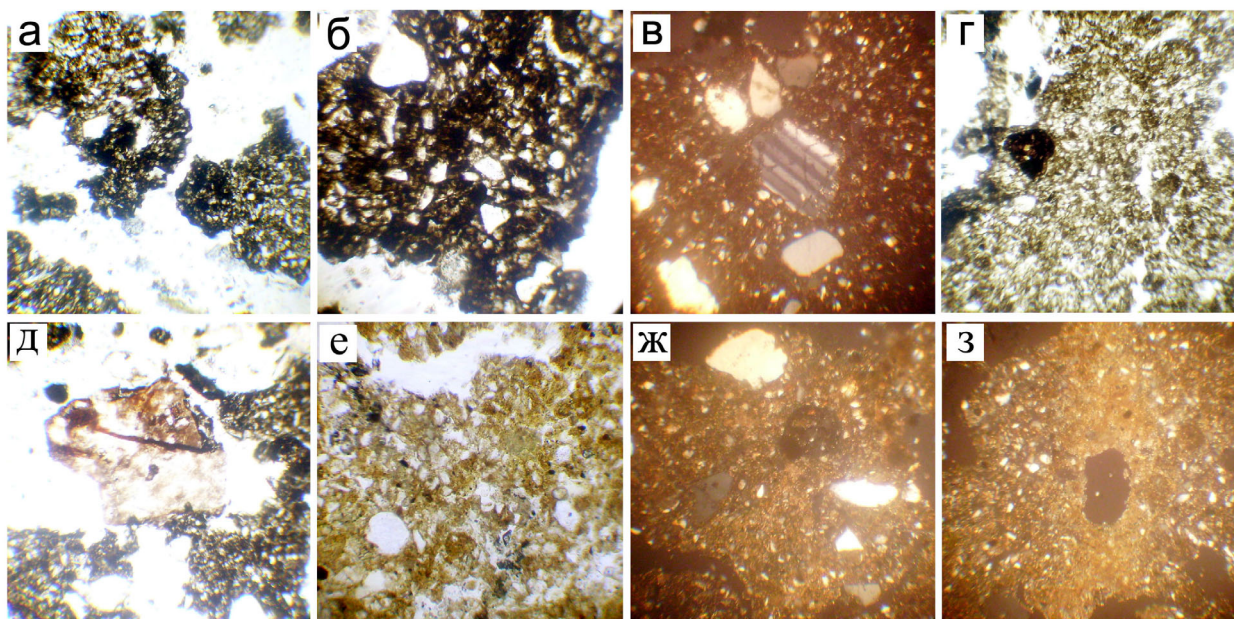

Рис. 7. Мікробудова сучасного ґрунту на палеолітичній стоянці Озерове: **а - д** - агрегованість гумусового горизонту з агрегатами високих порядків; розгалужена сітка пор /зб. 70, нік. II/; **б** - пилувато-плазменна мікробудова гумусового горизонту з чорно-бурим забарвленням гумусово-глинистої плазми /зб. 140, нік. II/; **в** - вилужена від карбонатів плазма гумусового горизонту; кварцові зерна скелету (1) та вивітрене зерно плагіоклазу (2) /зб. 70, нік. +/-; **г** - пухке губчасте складення, карбонатно-глиниста плазма Нрк горизонту; пилувато-плазменна мікробудова; щільний залізистий мікроорштейн (1) /зб. 70, нік. II/; **д** - кородоване зерно кварцу з плівками гідрооксидів заліза /зб. 140, нік. II/; **е** - карбонатно-глинисті структурні виокремлення в Phk горизонті; каналоподібна (1) та округла (2) пори /зб. 70, нік. II/; **ж** - просочення маси Phk горизонту крипто- та мікрокристалічним кальцитом; щільний залізистий мікроорштейн (1) /зб. 70, нік. +/-; **з** - концентрація мікрокристалічного кальциту навколо пори в Рк горизонті /зб. 70, нік. +/-

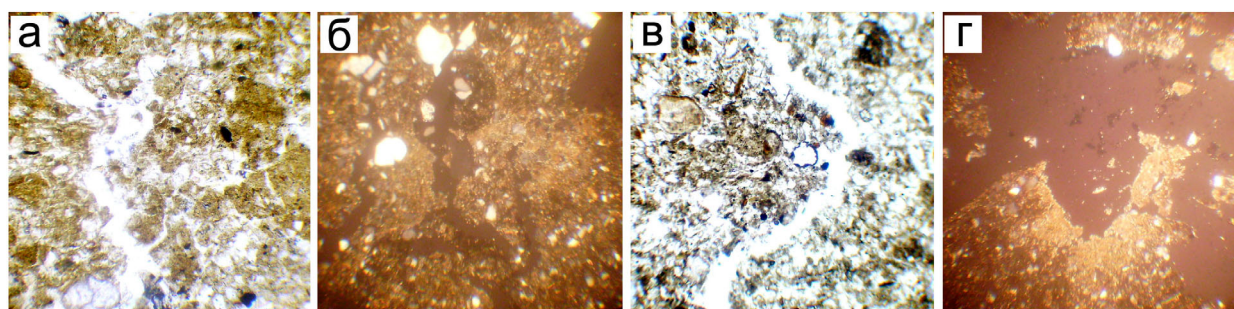

Рис. 8. Мікробудова бузького горизонту на палеолітичній стоянці Озерове:

а - карбонатно-глинисті мікроагрегати; розвинута сітка звивистих пор /зб. 140, нік. II/; **б** - просочення маси мікрокристалічним кальцитом; пилувато-плазменна мікробудова матеріалу /зб. 70, нік. +/-; **в** - зерна первинних мінералів співрозмірні з лесовими часточками; каналоподібна пора (1) в бузькому лесі /зб. 140, нік. II/; **г** - концентрація мікрокристалічного кальциту навколо пори (1) в шліфах з бузького лесу /зб. 70, нік. +/-

На пам'ятці досліджено відклади голоцену та верхнього плейстоцену. Крем'яні артефакти містяться у верхах бузького лесового горизонту, інтенсивно порушеного кротовинами. Палеопедологічні дослідження проведені в найбільш стратиграфічно повній розчистці (рис. 6).

Дані педологічного дослідження сучасного ґрунту (потужний ґрунтовий профіль, поступові переходи між генетичними горизонтами, темно-сіре, до чорного забарвлення, поступове зменшення кількості гумусу та освітлення матеріалу з глибиною, а в мікроморфології (рис. 7) розвиток складних

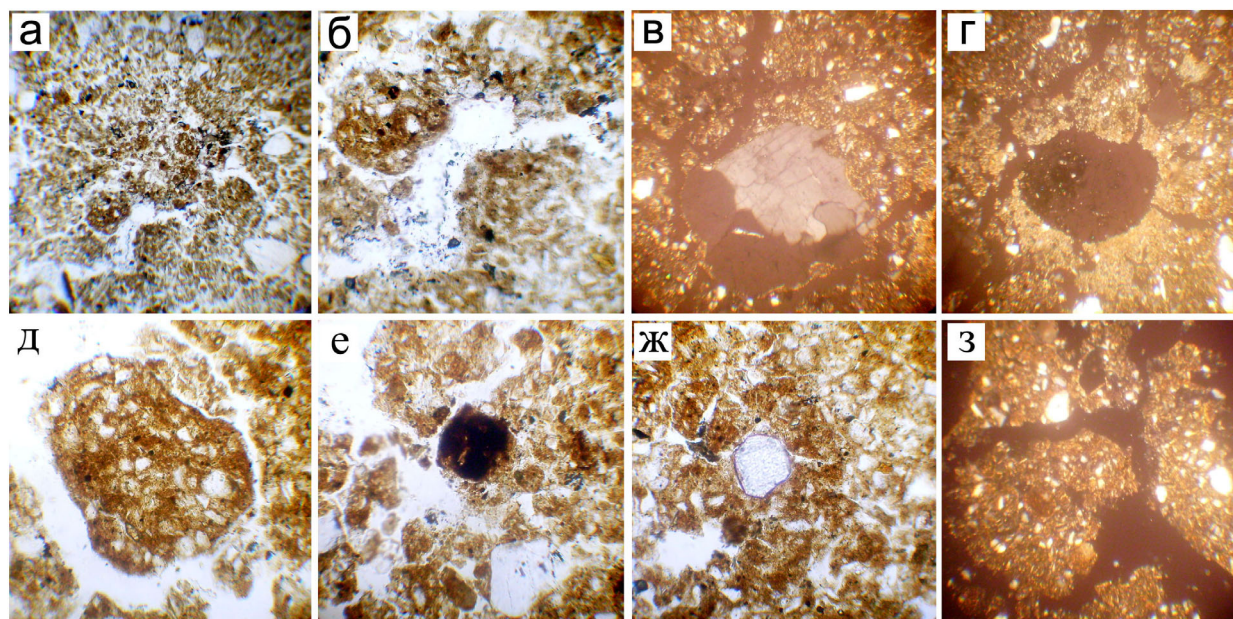

Рис. 9. Мікробудова ґрунту vt_{b2} на палеолітичній стоянці Озерове: **а)** мікробудова верхньої частини ґрунту /зб. 70, нік. II/; **б** - сегрегація органо-залізисто-глинистої речовини в нодульні утворення, у верхній частині ґрунту /зб. 140, нік. II/; **в** - просочення плазми мікрокристалічним кальцитом у верхній частині ґрунту; кородоване зерно кварцу (1) в порі (2) /зб. 70, нік. +/-; **г)** концентрація мікрокристалічного кальциту навколо пори /зб. 70, нік. +/-; **д** - нодуль в середній частині ґрунту /зб. 140, нік. II/; **е** - залізисто-мангановий мікроорштейн /зб. 140, нік. II/; **ж** - темно-бура залізисто-карбонатно-глиниста плазма; овально-кутасте зерно епідоту (1) /зб. 70, нік. II/; **з)** структурні виокремлення у вигляді злитих блоків у нижній частині ґрунту; просочення плазми мікрокристалічним кальцитом /зб. 70, нік. +/-

мікроагрегатів, розвинута система порожнинного простору, різноманітні новоутворення карбонатів кальцію), дозволяють визначити його як *чорнозем типовий*.

Крем'яні вироби гравецької культурної традиції (технокомплексу), за Л.Л.Залізняком, залягали в шарі суттєво порушеного кротовинами палевого бузького лесу. Результати дослідження сильно перетвореного ґрунтовою фауною відкладів *бузького* горизонту дозволяють зробити висновки щодо його генезису. Особливості макро- та мікробудови (рис. 8 в, г) карбонатних бузьких лесоподібних суглинків (зерна первинних мінералів співрозмірні з лесовими часточками) вказують на формування цих відкладів у холодних та сухих перигляціальних умовах холодного степу.

Результати палеопедологічного дослідження *витачівських* ґрунтів вказують на субаеральні умови часу їх формування. Зокрема, карбонатність, незначна потужність та монолітність їх профілів вказує на степовий, а можливо, й сухостепий генезис. Сегрегована у вигляді нодулів, карбонатно-залізисто-глиниста речовина, злиті блоки, розділені порами-

тріщинами (рис. 9), вказують на такі умови ґрунтоутворення, коли глиниста речовина, внаслідок перезволоження, спочатку розбухала, а потім, у посушливі періоди, сегрегувалася з колоїдних розчинів у нодульні стягнення. Нами витачівські ґрунти визначено, як *бурий* ґрунт пізнього кліматичного оптимуму (vt_{b2}) та *темно-бурий* ґрунт раннього оптимуму (vt_{b1}), що сформувалися на удайських лесоподібних суглинках в умовах специфічного клімату, доволі контрастного, змінно-волого-посушливого.

Коробчине-курган – стоянка ранньої пори пізнього палеоліту чи пережиткового муст'є (?) знаходиться за 1-1,5 км на південний схід від с. Коробчине. Шурф глибиною 2 м був закладений на вирівняній підвищеній ділянці плакору, на лівому березі р. Велика Вись, за 70 м на південний-схід від скіфського кургану висотою 4,5 м – найвищої точки цієї місцевості (рис. 10). Рослинний покрив характеризується штучно насадженою молодого (5-6 річної) акацією та різнотравно-злаковим трав'яним покривом.

У розрізі шурфа досліджено сучасний ґрунт та відклади витачівського й удайського

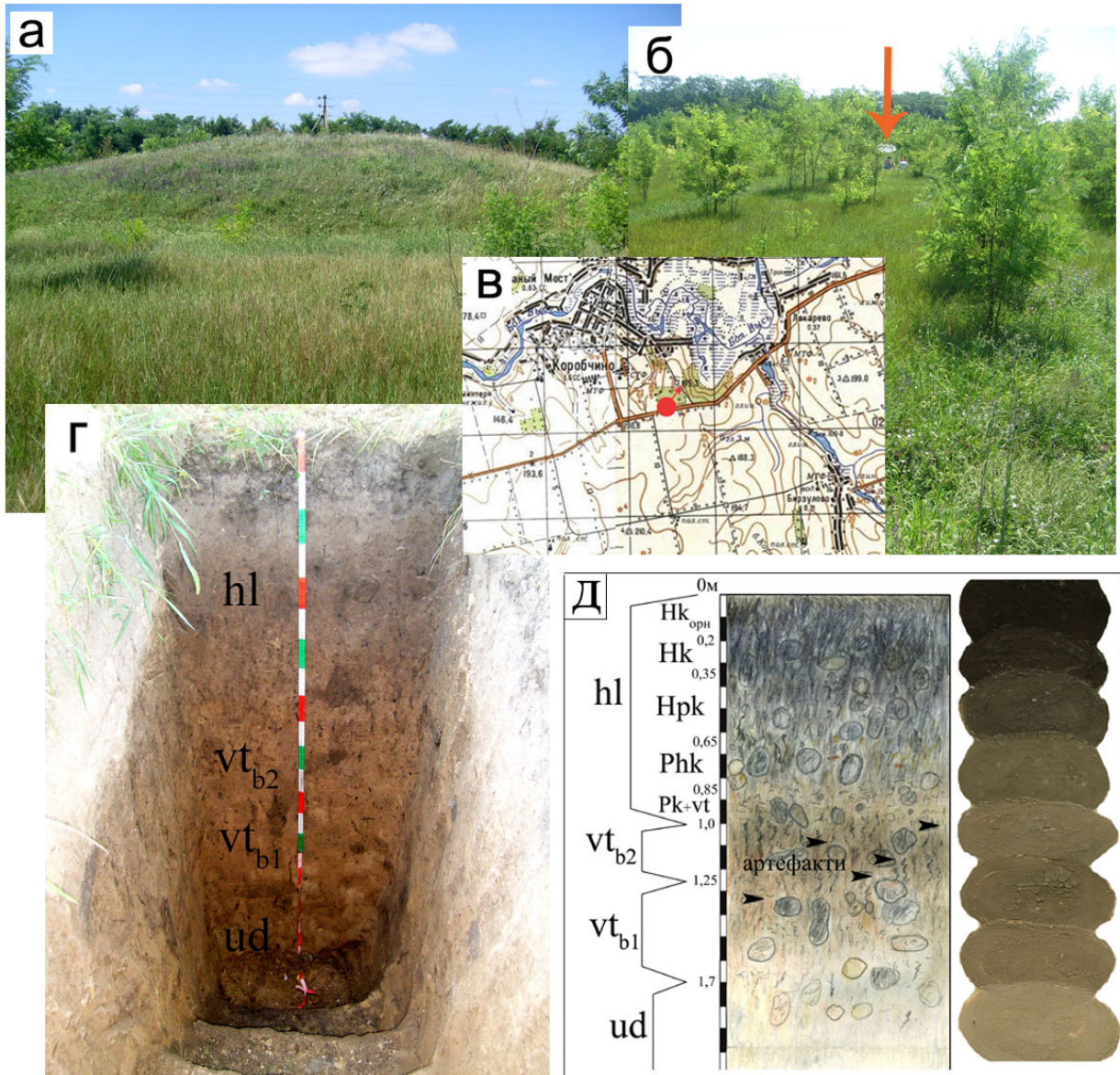

Рис. 10. Розріз четвертинних відкладів на палеолітичній пам'ятці Коробчине: **а** - скіфський курган біля с. Коробчине; **б** - фото місцерозташування розчистки (зроблене з поверхні скіфського кургану); **в** - місце розташування розрізу; **г** - фото розчистки з відкладами голоценового, витачівського та удайського горизонтів; **д** - польова зарисовка зі стратиграфічним розчленуванням відкладів та примазками натурального матеріалу (за Ж.М. Матвіїшиною)

горизонтів. Крем'яні артефакти знаходяться у відкладах під карбонатним горизонтом сучасного ґрунту, ймовірно, у всій товщі витачівського горизонту.

За сумою педологічних ознак (потужний гумусово-акумулятивний профіль, поступові переходи між генетичними горизонтами, складна мікроагрегованість та карбонатність маси, чіткий Pk) сучасний ґрунт віднесено до *чорнозему типового*, який перекриває витачівську ґрунтову світу.

Світа витачівських ґрунтів представлена генетичними типами ґрунтів, схожими до

досліджених на стоянці Озерове. Для них характерні специфічні ознаки мікробудови у вигляді злитих блоків, розділених порами тріщинами, нодульні утворення залізо-карбонатно-глинистої речовини, карбонатні новоутворення, озалізованість та оглиненість маси (рис. 11). Нами ці ґрунти визначено, як *бурий ґрунт пізнього кліматичного оптимуму* (vt_{b2}) та *темно-бурий ґрунт раннього оптимуму* (vt_{b1}), який сформувався на удайських лесоподібних суглинках.

Оброблені людиною кремені, за усним повідомленням Л.Л.Залізняка, зустрічалися з

поверхні до глибини 2 м, тобто до верхів удайського горизонту. Однак якщо в гумусі та в удайському лесі кремені поодинокі і невеликі за розміром, то у витачівському горизонті (особливо у vt_{b2} на глибині 1,2-1,5 м) їх найбільше. Враховуючи значну кількість кротовин, розсіювання дрібних артефактів по вертикалі вище і нижче культурного шару пов'язане саме з діяльністю землерийної фауни. Вироби демонструють поєднання мустьєрської техніки обробки кременю з окремими артефактами, властивими верхньому палеоліту. На думку Л.Л.Залізняка, крем'яна індустрія недостатньо виразна, щоб точно ідентифікувати її культурну належність, але вірогідно її слід віднести до ранньої пори верхнього палеоліту, чому не суперечить і стратиграфія пам'ятки.

Висновки.

У наш час територія басейну р.Велика Вись відноситься до лісостепової зони, в якій чергуються степові та лісові ділянки переважно з широколистяними породами. Сучасні (*голоценові*) ґрунти представлені зональними ґрунтами – чорноземами типовими, які сформувалися в зоні лісостепу в межах степових ділянок і відображають сучасні фізико-географічні умови. Для них характерні добре розвинутий ґрунтовий профіль (потужністю до 1 м), глибока гумусованість (на глибину понад 0,8 м), грудкувато-зерниста структура, характер профілю чорноземного типу з генетичними горизонтами Н, Нк, Нрк, Phk і Рк, наявність великої кількості кротовин та червоточин, неглибоке залягання карбонатів. У мікроморфологічній будові для гумусових горизонтів сучасних ґрунтів характерна складна мікроагрегованість з агрегатами високого порядку, які розділені розгалуженою системою звивистих пор, добре скоагульований гумус, переважно типу муль, пилувато-плазменна елементарна мікробудова, гумусово-карбонатно-глиниста плазма, просочена крипто- та мікрокристалічним кальцитом, в порах велика кількість новоутворень кальциту. Досліджені на стоянці Вись лучно-чорноземні ґрунти є азональними. Їх формування пов'язане з геоморфологічним положенням на низькій терасі та близькістю горизонтів ґрунтових вод.

У *бузький* час, що відповідає, можливо, найбільш холодному в плейстоцені етапу, в умовах перигляціального клімату формувалися білясто-палеві лесоподібні суглинки, для яких характерна типова лесова мікробудова (добра відсортованість матеріалу, співрозмірність

пилуватих зерен скелету з лесовими часточками, карбонатність). На розвиток інтенсивних кріогенних процесів протягом цього часу вказують соліфлюкційні деформації та морозобійні тріщини, які часто деформують та розсікають увесь витачівський горизонт. З бузьким лесом пов'язані культурні шари гравецького технокомплексу (Озерове, Троянове 4), який датується в межах 30-20 тис р. тому (за Л.Л.Залізнякам).

На стоянці Вись найбільш чітко серед досліджених стоянок, простежується будова *витачівської* ґрунтової світи. Тут досліджено сильно деформовані бузькими кріогенними процесами дерново-бурий ґрунт заключної стадії, бурий ґрунт пізнього оптимуму та темно-бурий алювіальний ґрунт раннього оптимуму, що сформувався на супіщано-легкосуглинкових відкладах прилуцько-удайської тераси. Переважну більшість крем'яних виробів селетського технокомплексу ранньої пори верхнього палеоліту знайдено у верхній частині ґрунту vt_{b2} . На цьому рівні, очевидно, знаходилася денна поверхня стоянки. Аналогічний кремій у значно меншій кількості зустрічався також як вище (vt_c), так і нижче (низ vt_{b2}) основного рівня залягання знахідок. Розсіювання крем'яних виробів по вертикалі сягало 30-40 см, що, очевидно, пояснюється руйнацією культурного шару кріогенними явищами.

Оскільки ґрунт раннього оптимуму витачівського часу нами визначено як темно-бурий дерново-алювіальний, то стоянка давніх мисливців початку верхнього палеоліту була розташована на низькій терасі давньої Висі, у той час першій надзаплавній, близько до русла річки, можливо навіть на рівні високої заплави. Формування даного типу ґрунту передбачає певний рівень зволоження внаслідок близькості ґрунтових вод та інтенсивний розвиток дернових процесів на супіщано-суглинкових породах.

Типові субаеральні витачівські ґрунти, досліджені на стоянках Озерове та Коробчине, нами віднесено до бурих (vt_{b2}) та темно-бурих (vt_{b1}). Дані палеопедологічного дослідження цих відкладів вказують на специфічні умови їх формування, оскільки точних аналогів витачівським ґрунтам у сучасному ґрунтовому покриві України немає. За своїми властивостями витачівські ґрунти чітко виокремлюються серед інших верхньоплейстоценових викопних ґрунтів. Вони короткопрофільні, оглинені та озалізовані, мають монолітні буроколірні профілі, розбиту верхню

межу. Їх мікоморфологічні ознаки також специфічні – компактна щільна мікробудова у формі злитих блоків, розділених порами-тріщинами, всередині яких виділяються округлі стягнення залізисто-карбонатно-глинистої речовини, наявні мікроорштейни.

Щодо природних умов часу формування витачівських відкладів, то на відносну аридність умов формування цих ґрунтів вказують їх короткопрофільність та карбонатність. Помітна оглиненість та озаліженість відкладів, а також наявність у рослинному покриві, за палінологічними даними (Сиренко, Турло 1986), пилку термофільних лісових елементів, з присутністю граба та ялини, вказують на достатньо теплий клімат сприятливий для

процесів вивітрювання. Таке поєднання природних факторів можливе лише в умовах специфічного клімату, доволі контрастного, змінно-волого-посушливого.

В *удайський* час, в умовах перигляціального клімату (на що вказує типова лесова мікробудова), на межиріччях та їх схилах формувалися лесоподібні суглинки (стоянка Озерове), а в заплаві давньої Висі, що зараз представлена прилуцько-удайською терасою (стоянка Вись), нагромаджувалися супіски та суглинки. У порівнянні з бузькими відкладами, седиментогенез удайських відкладів відбувався в дещо вологіших та менш холодних умовах й вирізнявся меншою інтенсивністю.

ЛІТЕРАТУРА:

Веклич М.Ф., Матвиїшина Ж.Н., Медведев В.В. и др. Методика палеопедологических исследований. – К.: Наук. думка, 1979. – 272 с.

Веклич М.Ф., Сиренко Н.А., Матвиїшина Ж.Н. и др. Стратиграфическая схема четвертичных отложений Украины // Стратиграфические схемы фанерозоя и докембрия Украины. – К.: Госкомитет геологии Украины, 1993. – 40 с.

Залізник Л.Л., Беленко М.М., Озеров П.І. Стоянка Вись та її місце у пізньому палеоліті України // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2008. – Вип. 11. – С. 59-74.

Залізник Л.Л., Беленко М.М., Федорченко О.С. та ін. Дослідження стоянки Вись у 2009, 2010 роках та її місце у пізньому палеоліті України // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2010. – Вип. 13. – С. 57-71.

Матвиїшина Ж.Н. Микроморфология плейстоценовых почв Украины. – К.: Наукова думка, 1982. – 144 с.

Матвиїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Ґрунти давньої стоянки Вись неподалік с. Шмидове на Кіровоградщині як індикатор природних умов минулого // Кам'яна доба України. – К.: Шлях, 2008. – Вип. 11. – С. 75-81.

Матвиїшина Ж.М., Герасименко Н.П., Передерій В.І. та ін. Просторово-часова кореляція палеогеографічних умов четвертинного періоду на території України. – К.: Наукова думка, 2010. – 192 с.

Матвиїшина Ж.Н., Дорошкевич С.П. Эволюция почвенных покровов Среднего Побужья в плейстоцене // Отражение био-гео-антропосферных взаимодействий в почвах и почвенном покрове: Сборник материалов IV Всероссийской научной конференции с международным участием. – Томск: ТМЛ-Пресс, 2010 г. – Т. 1. – С. 169-172.

Національний атлас України. – К.: Картографія, 2007. – 440 с.

Сиренко Н.А., Турло С.И. Развитие почв и растительности Украины в плиоцене и плейстоцене. – К.: Наукова думка, 1986. – 188 с.

Matviyishyna Zh.M., Doroshkevich S.P.

Results of paleopedology research of latepaleolithic monuments in basin the Big Wyss

Investigations are proposing the wide applying of the paleopedological method including micromorphological analysis with the aim the paleoenvironment reconstructions. The questions of genesis and Quaternary sediments stratigraphy on the latepaleolithic stands in the river Big Wyss basin are discussing. The special attention are given for the studying of the different age soils and loesses with the siliceous artifacts. After paleopedological data the reconstructions of paleoenvironment for the time, when ancient men were living there are realized.